

УДК 007:304:001

О. М. Холод

ТРАНСГРЕСИВНА ТЕНДЕНЦІЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ У ТЕОРІЇ ВАЛЕНТИНИ ІЛЬГАНАЄВОЇ

Стаття присвячена аналізу трансгресивної тенденції розвитку соціальних комунікацій у теорії В. Ільганаєвої. Вивчається доцільність диференційного й синтетичного підходів до аналізу явища «соціальні комунікації». За результатами дослідження запропоновано розгалужувати формування теорій розвитку соціальних комунікацій як процесу на диференційний та синтетичний підходи. Із позицій синтетичного підходу до розвитку соціальних комунікацій як явища визнається «трансгресивний» підхід (у термінології В. Ільганаєвої).

Ключові слова: трансгресивна тенденція, соціальні комунікації, теорія Валентини Ільганаєвої.

I. Вступ

Першим аспектом проблеми, яка аналізується нами, є відсутність детального аналізу концепції соціальних комунікацій, запропонованої Валентиною Олександрівною Ільганаєвою ще 2009 р. Уперше опис власних концептуальних положень В. Ільганаєвої подано автором у словнику-довіднику [27]. У згаданому словнику-довіднику дослідниця посилається на існуючі соціальні й інформаційні теорії, що тлумачать комунікацію з різних позицій, спираючись на різні підґрунтя.

Фіксація другого аспекту аналізованої нами проблеми здійснюється В. Ільганаєвою в таких її словах: «...розподіл комунікації на матеріальну й духовну суперечить природі самої інформації, що є предметом комунікаційної взаємодії та на певному етапі розвитку соціальної комунікації як діяльності стає провідним фактором соціально-культурного прогресу» [27, с. 9]. Іншими словами, проблема нашого наукового пошуку полягає й у тому, що дослідники соціальних комунікацій штучно диференціюють складники явища «соціальні комунікації», чого не варто, на наш погляд, робити, оскільки такий диференційований (розчленований) аналіз призводить до хибних, однобоких, висновків щодо суті, структури й функцій соціальних комунікацій.

Третім аспектом різнобічного тлумачення В. Ільганаєвою явища «соціальні комунікації» є небезпека невиправданого вип'ячування певних (наприклад, соціологічних (див.: [13–14; 31]) або психологічних (див.: [17]) підходів до аналізу соціальних комунікацій.

Три згадані аспекти створюють потрібний характер аналізованої нами проблеми, яку ми стисло формулюємо як відсутність детального аналізу наслідків, з одного боку, диференціації різних аспектів соціальних комунікацій, з другого – надмірне об'єднання в єдиний «теоретичний потік» різних концептуальних парадигм, з погляду яких дослідники пояснюють складність і синтетичність соціальних комунікацій як явища.

Ідентифікована нами проблема має прямий зв'язок із важливими, на наш погляд, науковими й практичними завданнями, які вирішують дослідники наукової галузі «соціальні комунікації». По-перше, виокремлення однієї точки зору й концептуального підходу до аналізу явища «соціальні комунікації» дасть змогу скоординувати наукові розвідки аспірантів і докторантів у єдиному ключовому концептуально обґрунтованому напрямі. По-друге, вирішення аналізованої нами проблеми дасть змогу не «змішувати» різні концепції аналізу явища «соціальні комунікації» в єдиний еклектичний «рух думки», який нині в дисертаціях пошукувачі наукових ступенів називають або «концепція соціальних комунікацій», або «соціальнокомунікаційний метод», або «парадигма соціальних комунікацій».

Описана нами проблема є частково розробленою. Нам відомі праці, спрямовані на спроби аналізу явища «соціальні комунікації», таких дослідників, як: В. Горовий [4], В. Ільганаєва [6; 9], Г. Почепцов [18], В. Різун [21–23], А. Соколов [25–26], А. Холод [32–41]. У своїх працях вони не розглядали проблеми доцільності диференційного й синтетичного підходів до аналізу явища «соціальні комунікації». Саме тому ми звертаємося до з'ясування доцільності згаданих підходів.

II. Постановка завдання

Мета дослідження – здійснити аналіз трансгресивної тенденції розвитку соціальних комунікацій у теорії В. Ільганаєвої на предмет виявлення доцільності диференційного й синтетичного підходів до аналізу явища «соціальні комунікації».

Об'єктом дослідження обрано аналіз трансгресивної тенденції розвитку соціальних комунікацій, яку ідентифікувала В. Ільганаєва, предметом – виявлення доцільності диференційного й синтетичного підходів до аналізу явища «соціальні комунікації».

Для здійснення поставленої мети ми звернулися до таких двох класифікацій методів:

- 1) загальні методи й загальнонаукові;
- 2) емпіричні й теоретичні методи.

За першою класифікацією серед загальних обрали *діалектичний метод*, який дав нам змогу здійснити пошук причинно-наслідкових зв'язків між ідентифікацією В. Ільганаєвою трансгресивної тенденції розвитку соціальних комунікацій і виявленням доцільності диференційного й синтетичного підходів до аналізу явища «соціальні комунікації». Застосування діалектичного методу дало нам змогу дотримуватися трьох принципів діалектики, а саме: принципу матеріалістичного монізму, принципу єдності діалектики буття й діалектики мислення, а також принципу загального зв'язку та загального розвитку явищ у світі.

Із числа *загальнонаукових методів* нам допомогли вивчати діалектичний зв'язок між причинами й наслідками досліджуваного явища «соціальні комунікації» такі методи: аналіз, синтез, абстрагування, аналогія, моделювання. *Метод аналізу* дав змогу розчленувати явище «соціальні комунікації» на його системні складники для того, щоб *абстрагуватися* (відволіктися від другорядних властивостей і відносин досліджуваного явища) і завдяки *методу синтезу* зосередитися на поєднанні раніше ідентифікованих частин явища «соціальні комунікації» в єдине ціле. Залучення *методу аналогії* дало змогу сформулювати висновки про подібність і розбіжність диференційного й синтетичного підходів до вивчення соціальних комунікацій. Завдяки *методу моделювання* ми змогли створити й вивчити графічну копію концепції В. Ільганаєвої про трансгресивну тенденцію розвитку соціальних комунікацій.

Звертаючись до другої класифікації на емпіричні й теоретичні методи, ми визначили як доцільні для свого дослідження такі емпіричні методи, як: спостереження й опис, серед теоретичних методів ми залучили аксіоматичний метод. *Спостереження* дало змогу цілеспрямовано й організовано сприйняти думки В. Ільганаєвої про розвиток соціальних комунікацій, а також рефлексивно сприйняти власні думки щодо доцільності застосування диференційного й синтетичного підходів у вивченні процесів розвитку соціальних комунікацій. *Метод опису* ми застосували для фіксації результатів нашого спостереження. *Аксіоматичний метод* як метод теоретичного дослідження залучений для висунення положень, що не вимагають доведення, і виведення на їх основі тез, що утворюють аксіоматичну теорію.

III. Результати

Власну концепцію бачення соціальних комунікацій запропонувала доктор історичних наук, професор Валентина Олександрівна Ільганаєва (м. Харків). У 1996 р. В. Ільганаєва видала монографію «Бібліотечна освіта: нова парадигма розвитку», у якій детально виклала своє бачення об'єкта вивчення й методологічної суті соціальних комунікацій.

В. Ільганаєва є автором-укладачем першого в Україні словника-довідника «Соціальні комунікації» (2009). Ряд положень, висловлених в авторських статтях та розділах у колективних монографіях, дав змогу графічно відбити бачення автором місця й ролі соціальних комунікацій серед інших наук і галузей знань (рис. 1).

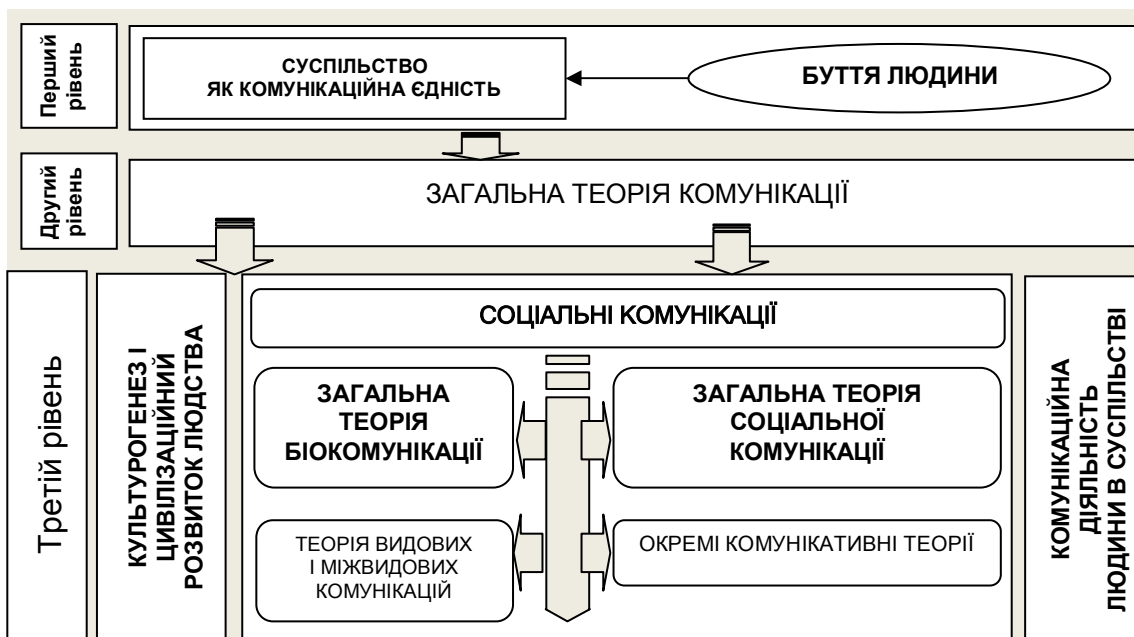

Рис. 1. Місце соціальних комунікацій (соціальної комунікації) у системі галузей знань і структура комунікаційного знання (за [9])

В основу концепції соціальних комунікацій (соціальні комунікації як складник теорії комунікації) В. Ільганаєва кладе буття людини, яке базується на суспільстві як комунікаційній єдності. Останнє спирається на культурогенез і цивілізаційний розвиток людства та комунікаційну діяльність людини в суспільстві.

Структуру комунікаційного знання становлять три рівні:

- 1) загальна теорія комунікації;
- 2) загальна теорія біологічної комунікації та загальна теорія соціальної комунікації;
- 3) теорія видових і міжвидових комунікацій та окремі комунікативні теорії.

Слід занотувати: поки що, за словами В. Ільганаєвої, не існує чіткої теорії соціальної комунікації. Також відсутня й теорія видових і міжвидових комунікацій. Розпорошені знання окремих комунікативних теорій.

У своєму розділі «Теорія соціальних комунікацій на шляху фундаменталізації медіа-знання» В. Ільганаєва як співавтор колективної монографії «Соціальні комунікації: результати досліджень–2013», що була опублікована 2014 р., розвиває власний погляд на соціальні комунікації.

Поява теорії соціальних комунікацій (далі – ТСК), на думку В. Ільганаєвої, «була реакцією на розгортання суспільної взаємодії як однієї зі складових буття людини». Автор впевнена, що «досягнення інформаційно-комунікаційних технологій на основі електронних знарядь, засобів зв'язку та телекомунікацій обумовили якісні перетворення в цій сфері». Саме такі перетворення, на думку дослідниці, дали змогу «відчути вразливість і вибуховість дії комунікаційних предметів на свідомість людей у конкретних станах суспільства, що опинилося в тенетах глобальної комунікаційної мережі» [11].

Аналізуючи шляхи розвитку соціальних комунікацій, В. Ільганаєва вважає, що «етапи розгортання комунікації як окремого виду соціальної взаємодії пов'язані з її еволюцією від біосоціальних засобів відображення та сприйняття реальності через первинні форми контакту, невербального та вербального спілкування до мультисенсорних засобів мультимедійних систем сучасності» [11, с. 5–44]. Дослідниця нагадує, що «на біосоціальний характер адаптації сенсорної системи людини для збору інформації та прийняття рішень відносно існування в Природі, а потім і в суспільстві звертали увагу науковці з Н. Вінер та В. Беньямін.

В. Ільганаєва стверджує, що соціальну взаємодію треба розглядати «як рух соціальної матерії». У такої матерії є власна структура, яка «створює простір суспільних відносин, зв'язків та відтворення їх у соціальній організації суспільства». Якщо йдеться про пізнавальний аспект аналізу соціальної взаємодії, дослідниця пропонує вважати її «найвищим рівнем теоретичних узагальнень соціальної комунікації». Визначаючи суть соціальної взаємодії, В. Ільганаєва вважає, що вона служить для «встановлення контактів, спілкування, комунікації в процесах наслідування знань, цілеспрямованої передачі емоцій, почуттів, настрою, інформації» [11, с. 5–44].

Автор вважає генетичну комунікацію «однією з базових природних форм взаємодії». Але в типологічному плані В. Ільганаєва пропонує диференціювати комунікацію на природну й соціальну та вважає, що «універсальність комунікації припускає її існування в живій і неживій природі» [11, с. 5–44].

На думку В. Ільганаєвої, соціальна комунікація (СК) «не може бути цілком однаково описана або представлена через модель генетичної (природної) комунікації». Дослідниця акцентує увагу на тому, що в соціальній комунікації «більш свідомо відбувається або має відбуватися процес соціального наслідування, опосередкованого розумовою діяльністю людини, усвідомленням того, що відбувається, корегуванням і спрямованістю дій відповідно до цілей і цінностей буття людини та її соціальності» [11, с. 5–44].

В. Ільганаєва, посилаючись на думки В. Навроцького, стверджує, що соціальна комунікація є типом «соціальної цілеспрямованої взаємодії». При цьому соціальна комунікація В. Навроцьким «розуміється як когнітивний процес, на який накладаються певні нормативні обмеження, що зумовлені біосоціальною природою суб'єктів, які знаходяться в процесі комунікації та в межах соціальних простору й часу, що дані суб'єктам у сприйнятті соціальної реальності в процесі її створення та відтворення». В. Ільганаєва впевнена, що «соціальна комунікація, із моменту свого відокремлення як цілісного об'єкта, визначається через комунікативну взаємодію, акт або дію» [11, с. 5–44].

Дослідниця вважає, що соціальна комунікація починалася з процесу «виголошення усвідомлених звукосполучень – слова, а ще раніше сформованої ідеї, думки стосовно позиціонування людини у Всесвіті через означення цього Всесвіту й самої людини (як Homo Sapiens)». Продовженням соціальної комунікації в історії її розвитку, на думку В. Ільганаєвої, слід вважати виникнення писемності, друку, «формування документальних потоків, що відбивають буття людини (соціальне, групове, особисте)» [11, с. 5–44].

Аналізуючи думки М. М. Азарнова, І. С. Бусигіна й О. М. Дегтярева, які були висловлені дослідниками в розділі «Сучасні трактування соціальної комунікації й інтерактивний підхід до її вивчення» (рос. мовою) колективної монографії «Соціальна комунікація в сучасному світі» (рос.

мовою, 2004), В. Ільганаєва констатує: «Соціальну комунікацію слід розглядати як різновид соціальної взаємодії, що здійснюється за допомогою певних знакових систем, що виступають за собою необхідного зв'язку». На думку дослідниці, етапи розвитку соціальної комунікації як феномену ґрунтуються на розвитку комунікації як «образу, жесту, усної та писемної мови, писемності та документів, зокрема книги як багатофункціонального, багатофункціонального документу, спеціальних документів, структурованої інформації та знання» [11, с. 5–44].

В. Ільганаєва констатує, що соціальна комунікація забезпечує «в будь-якій формі фіксацію, збирання, обробку, збереження, розповсюдження, використання, споживання інформації як продукту духовної практики людства». Соціальні комунікації, на думку дослідниці, є процесами й структурами, «протікання та діяльність яких опосередковуються знаковими системами й формами, що містять смисл у межах соціального просторово-часового континууму» [11, с. 5–44]. У соціальних комунікаціях є визначена мета, зміст, засоби й канали, система соціально-комунікаційних технологій, аудиторія, результати, зворотний зв'язок. Кожна з названих процесуально-понятійних категорій, перелічених В. Ільганаєвою, тлумачиться окремо.

Мета соціальних комунікацій розуміється як те, що «реалізується через функціонально-рольову поведінку суб'єкта, котрий передає соціальну дію» [11, с. 5–44].

Зміст соціальних комунікацій, на думку В. Ільганаєвої, полягає в соціальній інформації та знанні.

Засоби й канали відповідають «рівню соціально-комунікаційних технологій».

Аудиторія, на думку В. Ільганаєвої, це «реально існуюча або штучно створена, така, що має певні інформаційно-когнітивні, об'єктивні потреби, або суб'єктивні й ті, що спеціально формуються, впливають на мету соціальних комунікацій» [11, с. 5–44].

Результат дії соціальних комунікацій дослідниця вбачає в «певних станах аудиторії, що мають вираження в її діях, поведінці, оцінках».

На думку В. Ільганаєвої, зворотний зв'язок треба пояснювати як «зв'язок суб'єктів соціально-комунікаційної взаємодії й об'єктів соціально-комунікаційної дії». Такий зв'язок виражається координуванням «елементів соціальних комунікацій через досягнення цілей, рівня розуміння й сприйняття інформації та знань, моніторингу станів соціальної діяльності, середовища життєдіяльності суспільства» [11, с. 5–44].

В. Ільганаєва розмежовує значення термінів «соціальна комунікація» й «соціальні комунікації». У значення першого терміну автор вкладає такий смисл: «феномен і форма соціальної взаємодії». Другий термін означає сукупність медіальних проявів соціальної комунікації, яка проявляє себе не лише як «функція забезпечення суспільної взаємодії, але і як соціальна діяльність, згідно з культуроутворюючими факторами» [11, с. 5–44].

Дослідниця вважає, що соціально-комунікаційна ідея, що зародилася в середині ХХ ст., поступово розгортається в нову парадигму наукових досліджень й інституалізується. Серед праць, ідеї яких стали підґрунтям для згаданої нової парадигми, В. Ільганаєва називає конкретні напрями й їхніх апологетів.

Перший напрям – *інформаційно-технологічного спрямування* (Д. Белл, І. Масуда, М. МакЛуен, Н. Постман, Г. Стоуньєр).

Другий напрям – *функціонально-системних аспектів комунікації* (Т. Адорно, М. Хоркхаймер, Е. Дюркгейм, Р. Мертон, Т. Парсонс).

Третій напрям – *«комплексний соціокультурний аналіз комунікаційної взаємодії в суспільстві* (А. Гідденс, Г. Лассвел, Н. Луман, М. Маклюен, Ю. Габермас, М. Бахтин, Ю. Лотман, А. Соколов» [11, с. 5–44].

У вітчизняній науці, на думку дослідниці, долучилися до вивчення соціально-комунікаційних феноменів І. Давидова, В. Ільганаєва, О. Зернецька, С. Квіт, Б. Потятиник, Г. Почепцов, В. Різун, О. Холод, Г. Шемяєва та ін.

За результатами таких досліджень, як вважає В. Ільганаєва, «із соціально-філософського аналізу суспільних процесів виходять певні методологічні установки до наукового вивчення комунікаційних явищ в межах наукового напрямку – соціальні комунікації» [11, с. 5–44].

В. Ільганаєва вважає, що активно «підхопила» комунікаційну тематику соціологія й «значно вплинула на формування теорії соціальних комунікацій». Автор зауважує про те, що в західній соціології поняття «комунікація» й «соціальна комунікація» ототожнюються й «визначаються як спілкування та обмін інформацією в суспільстві» [11, с. 5–44], на що вказують дослідники В. Ільганаєва, С. Квіт, Б. Потятиник, В. Різун, А. Соколов, О. Холод та ін.

В. Ільганаєва, разом із М. Азарновим, І. Бусигіним та О. Дегтяревим, відзначає, що вивчення соціальних комунікацій має міждисциплінарне підґрунтя, що є «відображенням поступового розгортання змісту (призначення) сутнісних рис об'єкту, що набувають системності на певному рівні свого розвитку, маючи завершеними де більше етапів своєї еволюції від виникнення, становлення, функціонування, розвиток та трансформацію». Такий процес передбачає поетапне розгортання ідей, «функцій і структур», «форм і засобів, каналів, технологій і знаряддя праці» [11, с. 5–44].

На переконання В. Ільганаєвої, теорія соціальних комунікацій поступово, починаючи від середини ХХ ст., «відривається від підсистемного характеру й предметного розгортання соціально-комунікаційних феноменів» [11, с. 5–44]. Соціальні комунікації починають набувати ознаки самостійної теорії, відпочковуючись від таких наукових галузей та комплексів знань, як: соціологія соціальних комунікацій, документально-інформаційні дисципліни, лінгво-психологічний, психо- і соціолінгвістичний, культурно-філософський комплекси. Тепер, на початку ХХІ ст. соціальні комунікації, декларує В. Ільганаєва, перетворюються на «інтеграційні, загальносистемні напрями, що пов'язані з розгортанням сутнісних функцій соціальних комунікацій; документалізацією інформації та знань, їх актуалізацією в системі суспільних відносин і медіацією в єдиному просторі та часі» [11, с. 5–44].

Аналізуючи структуру комунікаційного знання, В. Ільганаєва посилається на праці А. Соколова, і стверджує, що вона (структура) містить три рівні (див. рис. 14), а саме:

- «на першому місці – загальну теорію комунікації;
- на другому – загальну теорію біокомунікації та загальну теорію соціальної комунікації;
- на третьому рівні – теорії видових і міжвидових комунікацій та часткові теорії соціальних комунікацій» [11, с. 5–44].

В. Ільганаєва декларує, що «методологічно важливим стало підтвердження необхідності розрізнення комунікації як функції й комунікації як суспільної діяльності» [11, с. 5–44]. На базі такої розгалуженості стала можливою подальша інтеграція й синергетика результатів досліджень, що здійснювалися в межах філософії, психології, лінгвістики, інформатики, соціології, бібліотекознавства, журналістики, архівознавства, документознавства, політології, педагогіки та тих інших галузей і систем знань, які пов'язані «з комунікаційною діяльністю, або зі сферами, що реалізують комунікативну функцію». Дослідниця висловлює співчуття з приводу того, що нині відсутні «надсистемні зв'язки теорії комунікації з теорією більш високого рівня» [11, с. 5–44].

Сьогодні вже сформовані різні «концептуальні підходи до феномену соціальних комунікацій, що зумовлені специфікою конкретно-історичних умов та предметно-об'єктних орієнтацій досліджень» [11, с. 5–44]. Тому що комунікаційні сутності проявляються в різних типо-родо-видових зв'язках, які мають своє історичне традиційне підґрунтя, соціальні комунікації ще не сформовано в єдину струнку теорію. Слід також врахувати, на думку В. Ільганаєвої, яка спирається на ідеї Г. Доброва й А. Баскакова, що «теоретизація у сфері соціальних комунікацій відбувається за певними правилами й схемами, що перевірені практикою становлення наук, наукових галузей, утворенням певних організаційно-управлінських та інтелектуальних технологій, що досліджені та зафіксовані наукознавством» [11, с. 5–44].

Із гносеологічної точки зору, стверджує В. Ільганаєва, будь-яка методологія повинна визначити об'єкт дослідження. Відносно до вивчення соціальної комунікації таке визначення об'єкту вже відбулося в межах соціології й соціальної філософії, бібліотекознавства, безпосередньо – теорії соціальної комунікації. У своїй монографії «Бібліотечна освіта: нова парадигма розвитку» (1996) В. Ільганаєва висловила думку про те, що історико-генетичний, еволюційний аналіз соціально-комунікаційної діяльності, здійснений нею, може вважатися наближенням «до розуміння об'єкту теорії соціальних комунікацій» [10].

В. Ільганаєва диференціює зв'язки соціальної комунікації на родові й видові. Дослідниця повідомляє: «У родових зв'язках комунікація пов'язується зі здійсненням комунікаційної взаємодії, у видовому плані розподіляється за змістом виконання функцій у системі суспільної взаємодії» [10]. Виходячи з такої диференціації, В. Ільганаєва згадує про категоризацію та класифікацію соціальної комунікації й пропонує врахувати те, що вона:

- а) «характеризує найважливіший засіб реалізації соціальних зв'язків між людьми»;
- б) «фіксує умову й універсальний соціально-психологічний механізм взаємодії соціальних суб'єктів, ступінь ефективності якого виявляє себе на всіх рівнях соціокультурного устрою суспільства»;
- в) «означає особливий вид мотивованої й цілеспрямованої активності, що скерована на обмін ідеями, знаннями й досвідом, уявленнями й емоціями, нормативно-ціннісними зразками діяльності й поведінки, що пронизують, відповідно, всі аспекти життя людей» [10].

У своєму становленні теорія соціальних комунікацій, як вважає В. Ільганаєва, «пережила» декілька етапів.

Перший етап, описовий, на якому відслідковується «збір фактів, їх систематизація, формування понятійно-категоріального апарату, диференціація наукових напрямів».

Другий етап, логіко-аналітичний, коли фахівці здійснювали багатоглядне «предметне вивчення об'єкту пізнання», встановлювали «його якісні, сутнісні ознаки».

Третій етап, що відбувається сьогодні, як зазначила 2009 р. В. Ільганаєва в праці «Соціальна комунікація як об'єкт теоретизації», відзначений теоретичним синтезом, виходом «на метатеоретичний рівень вивчення науки», про що писав А. Соколов у праці «Метатеория социальной коммуникации» (рос. мовою) (2001) [26]. На думку В. Ільганаєвої, на третьому етапі «формуються якісні уявлення про сутність об'єкту, розширюється сфера фундаментальних аспектів соціальнокомуні-

каційних досліджень та їхній вплив на прийняття управлінських рішень, стратегією науки, що спирається на загальні для сфери соціальних комунікацій закономірності та закони» [9].

В. Ільганаєва вважає, що на третьому етапі теорія соціальних комунікацій відображає соціальні реальності й «виявляє, уточнює, формулює нові закони та закономірності, досягаючи максимального наближення до свого об'єкту» [9]. Саме на третьому етапі впізнаються ознаки становлення теорії соціальних комунікацій. До згаданих ознак В. Ільганаєва зараховує такі:

- об'єкт («соціально-комунікаційна діяльність, що досягла інституціонального рівня й надає специфічну та цілісну систему»);
- «методи дослідження»;
- «методологічний базис»;
- «цілі»;
- «понятійно-категоріальний апарат»;
- «систему стійких міждисциплінарних та міжнаукових зв'язків; професійний друк та систему підготовки кадрів» [9].

На думку В. Ільганаєвої, соціальна комунікація – «це цілеспрямований обмін інформацією; позиціонування в середовищах життєдіяльності людини, організація простору цілей – комунікаційного простору всесвіту» [9].

Дослідниця пропонує вважати предметом теорії соціальних комунікацій «універсальні закономірності комунікаційної взаємодії в соціальному просторі та часі», а саме:

- «існування комунікаційної цілі»;
- «посилення інтелектуальності й духовності суб'єктів комунікаційної взаємодії»;
- «циклічність розвитку від низьких форм комунікації взаємодії до вищих (опосередкованих знаковими системами обмежених соціальним часом й простором до неопосередкованого духовно-субстанціонального в безмежному просторі буття)» [9].

В. Ільганаєва вважає, що соціальна комунікація може вважатися соціальним інститутом, тому що вона, соціальна комунікація, єдина система, що презентована в соціальній практиці «під впливом перетворюючої сутності людини». Оскільки соціальна комунікація є «механізмом налагодження», її можна розглядати як метафункцію соціальнокомунікаційної діяльності *першого рівня*.

На *другому рівні* соціальнокомунікаційної діяльності, на думку В. Ільганаєвої, соціальна комунікація повинна розглядатися як «тип взаємодії, що спрямований на підтримку консенсусу та досягнення взаєморозуміння в суспільстві». Така взаємодія – «ефект, що забезпечує гармонічні відносини за всіма векторами й рівнями соціальної взаємодії, стійкий стан у тріаді Природа – Суспільство – Людина» [9].

На *третьому рівні* соціальнокомунікаційної діяльності, впевнена В. Ільганаєва, відбувається «створення гармонійного культурно-цивілізаційного простору, правильно організованого зв'язку та взаємодії» [9].

Дослідниця вводить поняття «глобальні соціально-комунікаційні цикли», під якими розуміє «еволюційні цикли суспільної взаємодії, що опосередковані головним засобом комунікації в соціальному просторі й часі (звук, знак, символ, слово, друк, інформаційні системи, медіа-системи)» [9]. Умовно В. Ільганаєва пропонує розподілити цивілізацію на чотири згадані цикли, а саме:

- 1-й цикл – «протокогнітивний (сигнально-поведінковий)»;
- 2-й цикл – «протодокументальний»;
- 3-й цикл – «документальний»;
- 4-й цикл – «інформаційний» [9].

На одному рівні із запропонованими чотирма циклами соціальнокомунікаційної діяльності В. Ільганаєва вбачає можливим існування мегациклу. Початок мегациклу автор числить «із моменту генезису соціальних комунікацій». Завершення – у процесі визначення «трансформаційних ознак у сучасних соціальних комунікаціях, пов'язаних із когнітивним насиченням» й «переходом до іншого – ноосферного» циклу. Саме в ноосфері, на думку В. Ільганаєвої, відкриваються новий предмет комунікації – «мультисенсорний сигнал» [9].

Провідну роль, як вважає дослідниця, у глобальному циклі соціальних комунікацій відіграє документалізація. Остання містить «процеси номінації, атрибуції, реєстрації, фіксації інформації, її генерування, збирання, збереження, розповсюдження». Слід відзначити особливо той факт, що «документалізація в глобальному соціальнокомунікаційному циклі створює умови формування документальної пам'яті людства й закладає можливість довгострокового збереження інформації в соціальнокомунікаційних каналах» [9].

Повідомляючи про функціональне значення соціальних комунікацій, В. Ільганаєва пропонує їх вбачати в п'яти позиціях.

Перша позиція: «створення єдиної методологічної бази вивчення феноменів інформації й знання як предметів СК-праці, способів соціальної взаємодії, а також їх впливу на стан соціальних об'єктів і людини».

Друга позиція: «вивчення інформаційно-комунікаційної технології як основи інформаційної економіки, упорядкування соціально-інформаційних потоків, способів формування людини».

Третя позиція: «дослідження інформаційних середовищ, їх ознак, специфічних загроз як частини природного простору життєдіяльності людини».

Четверта позиція: «розробка заходів протидії й захисту від інформаційних загроз, формування концептів, моделей поведінки й управління інформаційними середовищами, а також їх окремими складовими».

П'ята позиція: «обґрунтування найбільш адекватних культурних ситуацій й ефективних засобів досягнення взаєморозуміння між суб'єктами комунікації в суспільстві» [9].

В. Ільганаєва вважає, що сьогодні сфера соціальних комунікацій представлена в таких видах людської діяльності:

- 1) в організаційно-функціональних структурах;
- 2) організації та управлінні;
- 3) технологіях;
- 4) теорії та методиці;
- 5) міжнауковій методології.

Гносеологічне бачення вивчення соціальних комунікацій, на думку В. Ільганаєвої, сьогодні реалізується в чотирьох концепціях (технократичній, інтеракційній, лінгвістичній, маскомунікаційній) та в їхніх «різновидах, симбіозі й комплексах». Дослідниця впевнена в тому, що «домінуючою установкою методології вивчення феномену комунікації, зокрема соціальної комунікації, стає трансгресивність, що зумовлює появу нових наукових концепцій соціальних комунікацій, що базується на універсальних закономірностях життя/існування/буття біосоціальних систем у просторі Всесвіту» [9].

В. Ільганаєва стверджує, що теорія соціальних комунікацій має статус теорії середнього рівня, оскільки на підсистемному рівні соціальні комунікації сьогодні є сукупністю «теорій, які вивчають різні аспекти комунікації в природі й суспільстві» [9]. Середній рівень згаданої теорії автор пояснює тим, що теорія соціальних комунікацій є організаційно-діяльнісною за своїм характером. Разом із тим, зауважує дослідниця, теорія соціальних комунікацій є метатеорією, що пов'язує її з надсистемним рівнем, який «формується в нових умовах здійснення суспільної діяльності, пізнання та взаємодії» [9].

На думку В. Ільганаєвої, теорія соціальних комунікацій має генералізаційну тенденцію, яка концентрується на трьох напрямках досліджень.

Автор називає першим «*напрямом комунікаційних середовищ*», на якому вивчаються «організаційні, методологічні, технологічні, функціональні, змістовні, управлінські... аспекти соціальних комунікацій певних наук підсистемного рівня в системі комунікаційного знання» [9]. До таких наук В. Ільганаєва віднесла «бібліотечно-інформаційні науки, соціологію комунікацій, журналістику, архівознавство, музеєзнавство, документознавство, лінгвістику, інформатику, теорію інформаційних систем, когнітологію, психологію, соціологію інформатики тощо» [9].

Другим дослідниця назвала «*напрямом комунікаційного простору*», який дозволяє вивчати «комунікаційні процеси й рух, циркуляцію інформаційно-когнітивних потоків, їхній вплив на життя суспільства, масштаб й особливості трансляції, вживання й використання, управління» [9].

На третьому напрямі, який має назву «*смыслонасиченості й культуроспрямованості комунікаційної взаємодії*», відбуваються дослідження «концентрації культурних естафет, еко- й гуманоцентричності концепто-структурованої соціальної взаємодії» [9].

Соціальні комунікації мають найвищий рівень власного розвитку, де вони перетворюються «в розвинену систему соціальної взаємодії, що завершує цикл оформлення простору зв'язків (спілкування) й простору цілей (комунікація) в триаді «Діяльність – Мислення – Свідомість» у просторі Буття людини» [9].

IV. Висновки

Виходячи з думок В. Ільганаєвої [6–11; 27–30; 42], цитованих й аналізованих нами в дослідженні, пропонуємо розгалужувати формування теорій розвитку соціальних комунікацій як процесу на:

- 1) диференційний підхід;
- 2) синтетичний підхід.

До диференційного підходу ми пропонуємо зарахувати ті чотири концепції, які згадувала В. Ільганаєва, а саме:

- технократичну;
- інтеракційну;
- лінгвістичну;
- маскомунікаційну.

До синтетичного підходу варто зарахувати систематизоване об'єднання згаданих концепцій у їхніх «різновидах, симбіозі й комплексах» [9].

Потрібно врахувати, що результатом аналізу з позицій синтетичного підходу до розвитку соціальних комунікацій як явища сьогодні стає «трансгресивний» підхід (у термінології В. Ільга-

наєвої [9]), який «базується на універсальних закономірностях життя/існування/буття біосоціальних систем у просторі» [9].

Список використаної літератури

1. Баскаков А. Я. Методология научного исследования : учеб. пособ. / А. Я. Баскаков, Н. В. Туленков. – Киев : МАУП, 2002. – 216 с.
2. Беньямин В. Произведение искусства в эпоху его технической воспроизводимости. Избранные эссе / В. Беньямин. – Москва : Медиум, 1966. – 240 с.
3. Винер Н. Кибернетика, или Управление и связь в животном и машине / Н. Винер ; [пер. с англ. И. В. Соловьева и Г. Н. Поварова ; под ред. Г. Н. Поварова]. – 2-е изд. – Москва : Наука : Главная редакция изданий для зарубежных стран, 1983. – 344 с.
4. Горовий В. М. Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс : монографія / [наук. ред. Л. А. Дубровіна] ; НАНУ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ : НВЦ Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, 2010. – 360 с.
5. Добров Г. М. Наука о науке / Г. М. Добров ; [отв. ред. Н.В. Новиков]. – 3-е изд., доп. и перераб. – Киев : Наук. думка, 1989. – 304 с.
6. Ильганаева В. А. Социальные коммуникации (теория, методология, деятельность) : словарь-справочник / В. А. Ильганаева. – Харьков : Городская типография, 2009. – 392 с.
7. Ильганаева В. А. Влияние информатизации на культурогенез современного общества / В. А. Ильганаева // Библиотекосназство. Документосназство. Информология. – 2004. – № 1. – С. 58–62.
8. Ильганаева В. А. Социально-культурная динамика в социальной истории: трансформационные основания и тенденции / В. А. Ильганаева // Філософія спілкування: філософія, психологія, соціальна комунікація. – 2012. – № 5. – С. 30–36.
9. Ильганаева В. Соціальна комунікація як об'єкт теоретизації / В. Ильганаева // Філософія людського спілкування: філософія, психологія, соціальна комунікація. – 2009. – № 1. – С. 60–67.
10. Ильганаева В. Бібліотечна освіта: нова парадигма розвитку / В. Ильганаева. – Київ : Ред. журн. «Бібліот. вісник», 1996. – 253 с.
11. Ильганаева В. О. Теория социальных коммуникаций на шляху фундаменталізації медіа-знання / В. О. Ильганаева // Соціальні комунікації: результати досліджень–2013 : кол. монографія : у 3 т. / [наук. ред. О. М. Холод]. – Київ : КНУКіМ, 2014. – Т. 1: Теорія та історія соціальних комунікацій. – С. 5–44.
12. Квіт С. М. Масові комунікації / С. М. Квіт. – Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 251 с.
13. Конечкая В. П. Социология коммуникации : учебник / В. П. Конечкая. – Москва : Международ. ун-т бизнеса и упр., 1997. – 304 с.
14. Луман Н. Невероятные коммуникации [Электронный ресурс] / Н. Луман // Проблемы теоретической социологии. – Санкт-Петербург, 2000. – Вып. 3. – Режим доступа: <http://gtmarket.ru/laboratory/expertize/2972>.
15. Навроцький В. В. Логіка соціальної взаємодії : монографія / В. В. Навроцький. – Харків : Консум, 2005. – 203 с.
16. Основы теории коммуникации : учебник / [под ред. проф. М. А. Василика]. – Москва : Гардарики, 2003. – 615 с.
17. Подгурецкий Ю. Личностные детерминанты социальной коммуникации / Ю. Подгурецкий. – Москва : ФЕД+, 1999. – 170 с.
18. Почепцов Г. Социокommunikации и социосистемы [Электронный ресурс] / Г. Почепцов. – Режим доступа: <http://psyfactor.org/lib/socio8.htm>. – Название с экрана. – Дата обращения: 8.06.2016.
19. Прикладные аспекты использования теории деятельности и коммуникации в сфере образования / В. Ильганаева, Х. Эльбесхаузен // Соціальні комунікації: результати досліджень–2014 : кол. монографія / [за ред. О. М. Холода]. – Київ : КиМУ, 2014. – С. 7–59.
20. Різун В. В. Теорія масової комунікації : підруч. для студ. галузі 0303 «журналістика та інформація» / В. В. Різун. – Київ : Просвіта, 2008. – 260 с.
21. Різун В. В. Начерки до методології досліджень соціальних комунікацій [Електронний ресурс] // [Наукова сторінка професора Володимира Різуна] / Інститут журналістики : [сайт]. – Київ, 2011. – Режим доступу: http://journalib.univ.kiev.ua/Nacherky_do_metodologiyi.pdf. – Назва з екрана. – Дата звернення: 2.03.2016.
22. Різун В. Соціальні комунікації як інженерне вчення, або соціальні комунікації в системі соціального інжинірингу (соціальної інженерії) / В. Різун // Комунікація. – 2012. – № 2. – С. 8–18.
23. Різун В. В. До питання про соціальнокомунікаційний підхід у науці / В. В. Різун // Комунікація. – 2010. – № 1. – С. 27–37.
24. Современные трактовки социальной коммуникации и интегративный подход к ее изучению // Социальная коммуникация в современном мире : кол. монографія / Н. Н. Азарнов, И. С. Бусыгин, А. Н. Дегтярев и др. ; [под общ. ред. А. А. Деркача]. – Москва : Альтекс, 2004. – С. 30–45.

25. Соколов А. В. Введение в теорию социальной коммуникации : учеб. пособ. / А. В. Соколов. – Санкт-Петербург, 1996. – 319 с.
26. Соколов А. В. Метатеория социальной коммуникации / А. В. Соколов. – Санкт-Петербург, 2001. – 342 с.
27. Социальные коммуникации (теория, методология, деятельность) : словарь-справочник / В. А. Ильганаева. – Харьков : КП «Городская типография», 2009. – 392 с.
28. Соціальна комунікація як об'єкт теоретизації / В. Ильганаева // Філософія людського спілкування: філософія, психологія, соціальна комунікація. – 2009. – № 1. – С. 60–67.
29. Теоретико-методологічний синтез соціально-комунікаційного знання / В. Ильганаева // Філософія спілкування: філософія, психологія, соціальна комунікація. – 2009. – № 2. – С. 96–101.
30. Теорія соціальних комунікацій на шляху фундаменталізації медіа-знання / В. Ильганаева // Соціальні комунікації: результати досліджень–2013 : кол. монографія / [за ред. О. М. Холода]. – Київ : КиМУ, 2014. – С. 5–43.
31. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие / Ю. Хабермас. – Санкт-Петербург, 2000. – 380 с.
32. Холод О. М. Соціальна комунікація як текстова діяльність у концепції Тамари Дридзе / О. М. Холод // Соціальні комунікації: теорія і практика : наук. журн. / [наук. і літ. ред. Г. Я. Холод ; наук. ред. О. М. Холод]. – Київ, 2016. – Т. 3. – С. 87–92.
33. Холод О. М. Ідеї про «електричний бум» Маршалла Маклуена як концептуальне підґрунтя трансформації теорії соціальних комунікацій / О. М. Холод // Держава та регіони. Сер. Соціальні комунікації. – 2016. – № 1 (25). – С. 31–38.
34. Холод О. М. Сучасні теорії та тенденції розвитку соціальних комунікацій : курс лекцій : у 2 т. / О. М. Холод. – Київ : КНУКіМ, Українська асоціація психолінгвістів, 2016. – Т. 1. – 214 с.
35. Холод О. М. Семантика терміна «соціальні комунікації»: концептуальні підходи / О. М. Холод // Соціальні комунікації: теорія і практика : наук. журн. / [наук. ред. Г. Я. Холод та О. М. Холод]. – Київ : МЦД «Комтека», 2015. – Т. 1. – С. 5–14.
36. Холод О. М. Тенденції розвитку наукової галузі «Соціальні комунікації» [Електронний ресурс] / О. М. Холод // Academia.edu. – San Francisco, CA, USA. – Режим доступу: https://www.academia.edu/15281389/Тенденції_розвитку_наукової_галузі_Соціальні_комунікації. – Назва з екрана. – Дата звернення: 17.09.2015.
37. Холод О. М. Соціальний інжиніринг і соціальні комунікації: порівняльний аналіз / О. М. Холод // Український інформаційний простір : наук. журнал / [гол. ред. М. С. Тимошик]. – Київ : КНУКіМ, 2014. – Число 3. – С. 202–208.
38. Холод О. М. Методологія досліджень соціальних комунікацій : навч. посіб. / О. М. Холод. – Київ : КиМУ, 2013. – 294 с.
39. Холод О. М. Методологія нооцентризму в межах соціальних комунікацій / О. М. Холод // Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації. – 2010. – № 4. – С. 25–29.
40. Холод О. М. Структура і види соціальних комунікацій / О. М. Холод // Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації. – 2010. – № 3. – С. 32–36.
41. Холод О. М. Соціальні комунікації: соціо- і психолінгвістичний аналіз : навч. посіб. / О. М. Холод. – 2-ге вид., доп. і перероб. – Львів : ПАІС, 2011. – 288 с.
42. Хрестоматия по социальным коммуникациям : учеб. пособ. / Харьк. гос. акад. культуры ; сост и автор вступит. очерков д-р ист. наук В. А. Ильганаева. – Харьков : ХГАК, 2002. – 236 с.

Стаття надійшла до редакції 15.02.2017.

Холод О. М. Трансгрессивная тенденция развития социальных коммуникаций в теории Валентины Ильганаевой

Статья посвящена анализу трансгрессивной тенденции развития социальных коммуникаций в теории В. Ильганаевой. Изучается целесообразность дифференцированного и синтетического подходов к анализу явления «социальные коммуникации». По результатам исследования предлагается разделять формирование теорий развития социальных коммуникаций как процесса на дифференциальный и синтетический подходы. С позиций синтетического подхода к развитию социальных коммуникаций как явления признается «трансгрессивный» подход (в терминологии В. Ильганаевой).

Ключевые слова: трансгрессивная тенденция, социальные коммуникации, теория Валентины Ильганаевой.

Kholod O. Transgressive Development Trend of Social Communications in Valentina Ilganaeva's Theory

The problem of the study, according to the author, is the absence of a detailed analysis of the effects of, on the one hand, the differentiation of the various aspects of social communication, on the other hand, excessive unification into one «theoretical flow» of different conceptual paradigms, in

terms of which the researchers explain the complexity and synthetic nature of social communication as a phenomenon.

The aim of the study was to analyze the transgressive tendencies of development of social communications in V. Ilganaeva's theory to identify the feasibility of differential and synthetic approaches to the analysis of the phenomenon of «social communication».

The object of research the author has chosen the theory of social communications V. Ilganaeva, the subject – transgressive trend of development of social communications, which are identified by these authors.

To implement this goal, the author applied to the two classification methods. General theoretical methods (the dialectical method), and general scientific (analysis, synthesis, abstraction, analogy, modeling) were applied on the first classification; on the second classification have been applied empirical (observation, description) and theoretical (axiomatic) methods.

The conclusions of the author states: based on V. Ilganaeva's the opinion of quoted and analyzed in the study, to be branching generation of social communications theories of development as a process: a differentiated campaign and synthetic approach.

By the author proposed a differentiated approach include four concepts (mentioned V. Ilganaeva), namely technocratic concept, interactional, linguistic, mass communicational.

By the synthetic approach, the authors took a systematic association of these concepts in their «species, symbiosis and complexes», according V. Ilganaeva.

The author proposes to take into account that the result of analysis from the standpoint of the synthetic approach to the development of social communications as a phenomenon is becoming a «transgressive» approach (in the terminology of V. Ilganaeva), which «is based on the universal laws of life / existence / being biosocial systems in space.»

Key words: *social communication, differentiated approach, synthetic approach, transgressive trend, V. Ilganaeva.*